

ШЫН

Ниитилел-политиктиг солун
Солун 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээш

№ 95 (16255) ♦ 2000 чылдың август 29, вторник ♦ Ат салган шагы 20.00 Садар өртээ 3 рубль

ЧИИГЕЛДЕЛИГ Чагыдылга айы
Август 31-де "ШЫН" солун 75 харлаар.
Байырлалга Силерге белек кылдыр **ЧИИГЕЛДЕЛИГ**
Чагыдылга айын чарлап тур бис.
Август 1-ден 31-ге чедир 2001 чылдың 6 айында чагыдылга өртээ 95 рубль хевээр артар.
Сентябрь 1-ден эгелеп "Шын" солунун чагыдылга өртээ улгадыр. "Шын" солунун чиигелделиг чагыдылгазын кылып алырынче далажынар!

Балык — эгээртинмес байлаавыс

Күүсеттинериниң барымдаазы бар

Соөлгү чылдарда ТР-ниң Чазаа, аш-чем курлавырларының айтырын шиитпирлеп тургаш, Тываның иштики байлаанче, ооң курлавырынче тодаргай кичээнгейи салып эгелээш.

Ооң тодаргай чижээ, чоокта чаа ТР-ниң Чазаа биле "Россияның балык ажил-агынын күрүениң кооперативтиг балык ажил-агы каттыжышкынын" ассоциациязынын баштаар чери-биле бо чылдың июль 9-та № 517 "2000—2005 чылдарда Тыва Республикага балык ажил-агынын хөгжүдөр талазы-биле ач чорулар кемчелер дугайында" доктаалды хулап алган. Ол доктаалдын кол сорулгазы — балык курлавырын чөптүг ажылгаары, моон сонгаар балык ажил-агынын хөгжүдери турмушчулары болгаш Тыва Республикага балык продукциязын бүдүрерин улгаттырарын чедиш алары.

Тыва Республиканың девискээринде балыктаарыга таарымчалыг 17 хөлде, аш-чемге ажыл-агыйынын хөгжүдөр талазы-биле ач чорулар кемчелер дугайында доктаалды хулап алган. Ол балыктар ээдинин шынарын таллазы-биле онзагай категориянын балыктары. Чүгле бо чылын Тожунун Борзун Хөлден 5 тоннадан эгелээш, эн улуг хөлдерге хамаарыштыр Мөнгүн-Тайганың Хиндиктиг-Хөлден 20 тонна чедир балыкты тударын программада көрүп турар. Ниити-биле бо чылын республикага аш-чемге хергелээри-биле 64,3 тонна балыкты тударын планда көргөш. Тыва Республиканың девискээринде балыкты суг хөөлбектерин, хөөлдерин ведомстволар аразында комиссия дутуржулганы кылгаш, балык ажил-агынын чорудуп турар бүдүрүлгелерге үлөп бээр. Ол комиссиянын

ниитилел, корпорация "Тываагротехника", Тыва Республиканың аңчылар болгаш балыкчылар ниитилели, "Тываохота" корпорация, "Революциянын чалбыжы" совхоз. Хүлээп алган программада чүгле балыкты аш-чемге ажылгаарында аңгыда, балыкты хөлдерге биологтуг эртемчилер ажил-агынын хөгжүдөр талазы-биле ач чорулар кемчелер дугайында доктаалды хулап алган. Ол балыктар ээдинин шынарын таллазы-биле онзагай категориянын балыктары. Чүгле бо чылын Тожунун Борзун Хөлден 5 тоннадан эгелээш, эн улуг хөлдерге хамаарыштыр Мөнгүн-Тайганың Хиндиктиг-Хөлден 20 тонна чедир балыкты тударын программада көрүп турар. Ниити-биле бо чылын республикага аш-чемге хергелээри-биле 64,3 тонна балыкты тударын планда көргөш. Тыва Республиканың девискээринде балыкты суг хөөлбектерин, хөөлдерин ведомстволар аразында комиссия дутуржулганы кылгаш, балык ажил-агынын чорудуп турар бүдүрүлгелерге үлөп бээр. Ол комиссиянын

Эң-не кол чүве — амьдыралдың берге үезинде чик өртектиг аш-чем айтыры шиитпирленинер, ооң-биле хергелештир дыка хей ажил-агый кижилер амыдыралыга дыка-ла ажыктыг апар.

Таныжыңар Тываның федералдыг кол инспектору

Сибирин федералдыг округунун Тыва Республикада федералдыг кол инспекторунга **Николай Владимирович Холодов** тымыйлаан. 1968 чылда Иркутск областың Бохан району

төрүттүнген, 1995 чылда Иркутскиниң медицина институтуна дооскан, кезер эмчи. Усть-Орда Бурият национал округка РФ-тин Президентизинин Бүрүн эргелиг төлээзи болуп ажиллап турган.

УЛУГ ӨРТЕК-БИЛЕ
Кызылдын эът комбинаты бода малды болгаш оларның кежин улуг өртек-биле садып ап турар.
Айтырар чери: Кызыл, Ровенская, 36. Телефон 4-18-83.

Каңдаашкын дүшкен кожуунда Сигенниң шынааларже

Мал чеминиң белеткелдин шапкынчылар талазы-биле улуг чугаа Тес-Хем кожуунун төвү Самагалдай суурга чоокта болган. Кожун чыгарызынын даргазы Биче-оол Шырап тус черин байдалы эң нарында турорун анаа демдээш. Чүге дээрге чай улуг кааңга таварышкан.

Бир эвес, кожуун, сумулар чагыргалары, арбаннар, төрөл болуктер сигенниң шынааларга хей кижжи күжүн мөөнү-биле организаствас болза, мал чеминиң курдавас болза, келер чыл чик эвес болур. Ук учуражышкында Тыва Республиканың Чазаа баштынның оралакчызы Владимир Хемер-оол киришкен. Көдээ ажил-агы эргеледи, ажил-агылар, көдээде ончү-хөрөгиниң элери, дузалда ажил-агылар, оларнын удурткучулары, тус-

Сарыг шажынның алдарлыг өөредилге төвү "Гоман дацанын" Камбы-ламазы геше-лхамба (буддизм философиязынын профессору) Пушуктун Пушук бо хүннерде ажил-албанынын айы-биле Тывага чаларап келер. Бо хөрөгүлүг болушкунга турсаадып, башкынын дугайында кыска дынадыгын силернин кичээнгейинерге бараалгаттывыс. Тибеттин гелупка (сарыг шажын) школазынын сурагыл үш хүрээлери—Кандан (Ганден), Дрепун (мөөң рис) хүрээзин Цонкапа Башкынын өөреникчизи Чамьян Чейже, а Сера хүрээзин ооң база бир өөреникчизи Чамчен Чейже тугурганнар. Алдар-сурагыл бо үш хүрээлер гелупка школазынын философия талазы-биле кол хүрээлери болуп турар. Дрепун хүрээзинге Гоман дацандан өске, Ломсел дацаны база хамааржыр. Гоман дацаны 1416 чылда тургустунган. Ооң турар чери — Тибеттин найысылалы Лхасанын барынын чүгүнде 5-6 хире километр черде. Бо хүрээге шагдан бээр чүгле тибет эвес тыва, бурят, калмык, моол, кыдат, маньжур дээш, оон-даа өске сөөктүг лама-башкылар өөренип чораннар. 1959 чылга чедир ол хүрээ кайгамчыктыг ат-алдарлыг философия школазынын дацаны бооп, бодунун ачы-буянын бүгүдеге бараалгадып келген.

Дагылгалар
Тес-Хем кожуунун кол-ваның хуралына кожуунун ниити кыска белеткелдин болгаш урулар албан черлеринин чаа өөредилге чылыга белеткелдин талазы-биле айтырылганы чугаалажып сайгарган. Ол айтырылгалар талазы-биле чедир кылар ужурулг ажилдарга хамаарыштыр тускай доктаалды хулап алган. "Тос-Дээр" хамнар ниитилелиниң даргазы Ай-

Солун аалчы келир

Ол кымыл?

чугаалааны дег, бо хүрээ чүгле тибет эвес, а өске-даа сөөк башкылар өөренип, чурттап турарлар. Гоман дацанынын амгы үезде Камбы-ламазы гешелхамба Пушуктун Пушук бо хүннерде ажил-албанынын айы-биле Тывага чаларап келер. Бо хөрөгүлүг болушкунга турсаадып, башкынын дугайында кыска дынадыгын силернин кичээнгейинерге бараалгаттывыс. Тибеттин гелупка (сарыг шажын) школазынын сурагыл үш хүрээлери—Кандан (Ганден), Дрепун (мөөң рис) хүрээзин Цонкапа Башкынын өөреникчизи Чамьян Чейже, а Сера хүрээзин ооң база бир өөреникчизи Чамчен Чейже тугурганнар. Алдар-сурагыл бо үш хүрээлер гелупка школазынын философия талазы-биле кол хүрээлери болуп турар. Дрепун хүрээзинге Гоман дацандан өске, Ломсел дацаны база хамааржыр. Гоман дацаны 1416 чылда тургустунган. Ооң турар чери — Тибеттин найысылалы Лхасанын барынын чүгүнде 5-6 хире километр черде. Бо хүрээге шагдан бээр чүгле тибет эвес тыва, бурят, калмык, моол, кыдат, маньжур дээш, оон-даа өске сөөктүг лама-башкылар өөренип чораннар. 1959 чылга чедир ол хүрээ кайгамчыктыг ат-алдарлыг философия школазынын дацаны бооп, бодунун ачы-буянын бүгүдеге бараалгадып келген.

Чаагай дүжүт

Морен суурнуң ырак эвинде Оваа-Даш чанында бистин кыстаагы чыгууда картофель дүжүдү кончү эки үген. Чүге дээрге оон сугадын тус чер чагыргазы организаствас. Сумунун бюджет албан черлеринин коллективтери шолунуң ажаалдазын аграр технологияны сагып кылган. Мурнуку чылдарда ук ажилче кым-даа херек албай турган. Тыва Республиканың Президентизи Шериг-оол Ооржак эртен чылын июнда келгеш, буга суун бады-

"ШЫННЫҢ" БАЙЫРЛАЛЫ

Август 25-тиң хүнүнде Тываның күрүне филмонизыга "Шын" солунун бирги дугаарынын үнгенинден бээр 75 чыл болган оюнга тураскааткан байырлыг хурал болуп эркен. Ук байырлалга "Шынның" хоочуннары, республиканың кожууннарында штаттан дашкаар корреспондентилер, номчукчулар болгаш солун үндүрүлгезинин чымштыг ижинде үлүүн кирип чоруур бижикчилер кээп киришкен.

ТР-ниң Чазаанда КАНЧААР ЭРТКЕНИЛ?

ТР-ниң Чазааның ээлчеглиг хуралына 20 ажыг айтырыгын, ооң иштинде Республика хүнүн болгаш 2000 чылдың Наадымын демдээлгээш дугайында айтырыгын чугаалашкан.

Бо байырлалдарны Тос-Булак аржаанга эртерип тургаш, бо чылын Боом чоогунда эртерип, белеткел ажилдарын чогуур үезинде чоруткан. Өг хуурайжыгын планнаарына болгаш тургузарына, транспорт тургузар черлерин, олче баар, оон чоруур оруктарын кылырыга улуг дузаны Кызылдын ОСТУ-зу, "Ойна" артель, Республиканың одаар чүүлдер сайгарар КУБ-зу, аът спортунун федерациязы чедирген. "Сонгу-чөөн электромонтаж" ААН өг хуурайжыгын, Боом чоогун электри-биле эки хандырган, демир-бетон 12 чагыларын тургускан. Республика хүнүн болгаш Наадымын эртериринге үзүп берген хөрөгиниң шың ажилгаан, ол дугайында отчетту кириген. Хуралга республиканын орук ажил-агынын айтырылганын база чугаалашкан. "2000 чылда Тыва Республика талазы-биле девискээри орук фондузунун бюджетин дугайында" Тыва Республиканын

Тыва Республиканың Президентизинин "Тыва Республиканың күөскөч эрге-чагырга структуразынын дугайында" 1999 чылдың июль 8-те № 487 Чарлыгына өскерилгелер болгаш немелделер кирер дугайында

Тыва Республиканың Президентизинин ЧАРЛЫЫ
Тыва Республиканың Президентизинин "Тыва Республиканың күөскөч эрге-чагырга структуразынын дугайында" 1999 чылдың июль 8-те № 487 Чарлыгына дараазында өскерилгени кирер:
1. Тыва Республиканың Парлалга болгаш информация талазы-биле күрүне комитетин Тыва Республиканың Парлалга, телерадио-массалыг коммуникациялар чексектеринин херектеринин талазы-биле күрүне комитетди кылдыр эде организаствас.
2. Тыва Республиканың Дээди Хуралына көөр кылдыр дараазында саналдарны кирер.
Тыва Республиканың Дээди Хуралына бадылаттыганы Тыва Республиканың күөскөч эрге-чагырга структуразынын дугайында болгаш информация талазы-биле күрүне комитетин Тыва Республиканың Парлалга, телерадио-массалыг коммуникациялар чексектеринин херектеринин талазы-биле күрүне комитетин тургузар дугайында.
3. Тыва Республиканың Чазаа бо Чарлыкка дүштүр ай хуусаада бодунун нормативтиг эрге-хоойлу луг актыларын эмелдээр 4. Бо Чарлыктын 2 пунктузунга дүштүр Тыва Республиканың Дээди Хуралынын хулап алганы доктаалы күштүг болуп киргенинин соонда, бо Чарлыктын 1 пунктузу күштүг болуп кирер.

Тыва Республиканың Президентизи Ш. ООРЖАК
Кызыл хоорай,
2000 чылдың август 24, № 745

(Уланчызы. Эгези 2-ги арында).

3. Продукцияны болжааурадып кылып, бүдүрүп, ийн-бээр сөөртүп, сатып, шыгжап кадагалап база сатып-саарып турар хамаатылар, хуу сайгарлыкчылар болгаш юридикти эргелди албан черлерин санитариянын негелделеринге оон дүүшкөзүн типкан таварылгада, индыг ажил-чорудулганы түр соксадыр, саарылганды продукцияны хавыр болгаш кижиге хора чедирери болдурбас сорулга-биле продукцияны ажыглаар (херглээр) талазы-биле хемчеглерни алыр азы ону узуткап чок кылар ужурулу.

13 чүүл. Кижиге айылдыг болгу дег химиктиг, биологтуг бүдүмелдерге болгаш продукциянын чамдык хевирлеринге санитар-эпидемиология талазы-биле негелделер.

Кижини каданынга айылдыг болгу дег химиктиг, биологтуг бүдүмелдерин болгаш продукциянын чамдык хевирлерин бо Хойлуунун 40 чүүл-биле дүүштүр күрүнө бүртүктөринин соонда, оларны бүдүрер ийн-бээр сөөртүп, сатып алар, шыгжап-кадагалаар, сатып-саарып болгаш ажыглаар (херглээр) кылдыр чөлпээрээ.

14 чүүл. Аш-чем продуктуларына, аш-чем немээр чүүлдерге, аш-чемнин чиг эдине, а ол ышкаш олар-биле холбаалыг материалдарга база кылыгырга болгаш оларны бүдүреринин технологияларынга санитар-эпидемиология талазы-биле негелделер.

1. Аш-чем продуктулары кижини физиологтуг негелделерин хандыр болгаш анаа хоралыг салдарын чедирбес болур ужурулу.

2. Аш-чем продуктулары, аш-чемге немелде холумактар, аш-чемнин чиг эди, а ол ышкаш оларнын холбаалыг материалдарын болгаш кылыгырга оларны бүдүрүп кылып, шыгжап кадагалап, ийн-бээр сөөртүп база чурттакчы чонга сатып-саарып турар үедө, санитария талазы-биле дүрүмнерге дүүшкен турар ужурулу.

3. Аш-чемнин кылып бүдүрүп турар үедө Россия Федерациянын Чазанын доктааканын чурум езугаар оларнын-биле холбаалыг материалдарын болгаш кылыгырга, аш-чемге немелделери ажыглап болур.

4. Аш-чем продуктуларынын, аш-чемге немелде холумактарын, аш-чемнин чиг эдинин чаа (эн аштай болжааурадып кылып база шингээдип ап турар) хевирлерин, а ол ышкаш олар-биле холбаалыг материалдарын болгаш кылыгырга бүдүрерин, ажыглаарын (херглээр) база чурттакчы чонга сатып-саарып, оларны бүдүреринин технология чора чорудушкунарын (аргаларын) база технологияг дерилген ижер бүдүрерин, (херглээр) санитариянын негелделерине оларны дүүшкенин дугайында санитар-эпидемиология талазы-биле түннелдер бар турда чөлпээрээ.

5. Аш-чем продуктуларын, аш-чемге немелде холумактарын, аш-чемнин чиг эдин, а ол ышкаш оларнын-биле холбаашкан материалдарын болгаш кылыгырга бүдүрүп кылып, сатып ап, кадагалап-шыгжап, ийн-бээр сөөртүп, сатып-сайгарып турар хамаатылар, хуу сайгарлыкчылар болгаш юридикти эргелди албан черлерин санитария талазы-биле дүрүмнерин күүседир болгаш оларнын шынары хандыр талазы-биле хемчеглерни алыр ужурулу.

6. Санитария талазы-биле дүрүмнерге таарышпас болгаш кижини каданынга хоралыг боол турар аш-чемнин чиг эдин, а ол ышкаш оларнын-биле холбаашкан материалдарын база кылыгырга бүдүрерин азы сатып-саарып доран-ча соксадыр.

Бүдүрүп кылары азы сатып-саарып доран соксакан аш-чем продуктуларын, аш-чемге холуу чүүлдерин, аш-чемнин чиг эдин, а ол ышкаш оларнын-биле холбаашкан материалдарын болгаш кылыгырга кижиге хора чедирбес сорулгалар-биле ажыглаар азы узуткап кааптар ужурулу.

15 чүүл. Тыва Республиканын девискээринге кири сөөртүп турар продуктуларга санитар-эпидемиология талазы-биле негелделер

1. Хамаатыларын, хуу сайгарлыкчыларын болгаш юридикти эргелди албан черлеринин чурттакчы чонга сатыр-биле, а ол ышкаш үлетпеге, кээз эжил-айыга, хамааты тудуунга, транспортка ажыглаары-биле (херглээр-биле) Тыва Республиканын девискээринге кири сөөртүп турар кижини шуут дорт киржилгези негелттир апарып продукцияны кижини калдыкшы-дынга база амдырал-чурттаарына хоралыг салдар чедирбес болур ужурулу.

2. Бо чүүлдүн 1-ги пунктуунда айткан продукцияны санитария талазы-биле дүрүмнерге оон дүүшкенин дугайында санитар-эпидемиология талазы-биле түннел барда, Тыва Республиканын девискээринге кири сөөртүр.

3. Аш-чем продуктуларынын шынарын болгаш айыл чок чорунун дугайында Федералдыг хойлу-биле дүүштүр Тыва Республиканын девискээринге кири сөөртүп турар продукцияга санитария талазы-биле хойлу-жуудулганын негелделерин күүседиринин, индыг продукциянын бөлүк бүрүзүн экеп турда, санитария талазы-биле дүрүмнерин сагырынын магалаланын дугайында үлээлелерни алыр индыг продукцияны эккез дээр керээлери (дугуржулгаларын) кол-ла негелдээр болур.

16 чүүл. Чурттакчы чонун аш-чем хандыр-агаарын организационаларынга санитар-эпидемиология талазы-биле негелделер

1. Чурттакчы чонун аш-чем хандыр-агаарын тускай дерип кылган черлерге (столоваяларга, рестораннырга, кафедеге, барларга болгаш өске-даа черлерге) организационалар, оон иштінде аш-чемни база сускунарын белеткээр, оларны ажаап шыгжаарга база чурттакчы чонга сатып-саарырга, халдавырлыг аарыларын болгаш халдавырлыг эвес массалыг аарыларын (хорананышкыннарнын) тыттып келири база тарап неперээрин болдурбасы-биле санитария талазы-биле дүрүмнерин сагыр ужурулу.

2. Школа назын четпээнерин база өске-даа өөредилге черлеринге, эмнедег-профилактика албан черлеринге, калдыкшыла албан черлеринге болгаш социал камгалал албан черлеринге аш-чем хандыр-агаарын организационаларга, шери албаныларга аш-чемнин нормаларын доктаадыр, а ол ышкаш истеге талазы-биле тускайлаан черлерде азы эди-чазаар албан черлеринде кеземче керээз эртирип турар улуска аш-чемнин нормаларын доктаадыр, кижини аш-чемнин нормаларын доктаадыр, кижини аш-чеминин эртемег үндөшкөн физиологтуг нормаларын сагыры албан болур.

3. Күрүненин магалал турары, чурттакчы чонун эн кудуку социал стандарттаарын доктаадып тургузарда, кижини аш-чемнин физиологтуг нормаларын барындаалып көөр ужурулу.

17 чүүл. Суг объектилеринге санитар-эпидемиология талазы-биле негелделер

1. Ижери-биле база ажил-агыг — амдыралга керек суг хандыр-агаарын, штиринин, спорттук, дыштанылганын база эменнирнин сорулгаларына, оон иштінде хоорайларын болгаш кожуунарнын кыз-агаарында турар суг объектилерин (моон ийн суг объектилерин дээн), кижиге хоралыг салдарыг биологтуг, химиктиг болгаш физиктиг факторларын үнер дөзү болбас ужурулу.

2. Суг объектилерин кижиге айыл чок болгаш (азы) хоралыг чорунун үнелел барындазы, оон иштінде химиктиг, биологтуг бүдүмелдерин, микро-организмдерин сугга чөлпээрээ эн индык мөөн-нэшкинин, радиациялыг байдалын денелин санитария талазы-биле дүрүмнерин доктаадыр.

3. Тодаргай айткан сорулгаларга суг объектилерин ажыглаар кылдыр чөлпээрелди санитария талазы-биле дүрүмнер болгаш суг объектирин ажыглаар чурттакчы чонун каддыкшылыга айыл чок болурунун негелделеринге суг объектилерин дүүшкенин дугайында санитар-эпидемиология талазы-биле түннелдер барда бээр.

4. Суг объектилерин камгалаары, оларнын хир-ле-инин база бокталарын болдурбасы-биле Россия Федерациянын хойлу-жуудулганы-биле дүүштүр Тыва Республикада күнүенин санитар-эпидемиология албанынын органны-биле дугурушкан, химиктиг болгаш биологтуг бүдүмелдерин база микроорганизмдерин суг объектилеринге аксып, төгерин чөлпээрээринэн эн кыдык нормативтерин доктаадып тургузар.

Ижеринге, ажил-агыг — амдырал хергеленинге, суг хандыр-агаарына база эменнир сорулга-биле ажыглап турар суг объектилеринин окруттарынын болгаш зона-ларынын төлөвилелерин санитария талазы-биле дүрүмнерге оларнын дүүшкенин дугайында санитар-эпидемиология талазы-биле түннел барда, Тыва Республиканын Чаза азы тус черин бот-башкарылга органны-биле бадылаар.

5. Тыва Республиканын Чаза, тус черин бот-эргелел органны, хуу сайгарлыкчылар болгаш юридикти эргелди албан черлери, бир эвес суг объектилерин чурттакчы чонун каддыкшылыга айылдыг болур таварылгада оларнын боттарынын бүрүн эргелери езугаар айткан суг объектилерин ажыглаарын кызыгаарлар, ара соксадыр азы шуут хоругдар талазы-биле хемчеглерни алыр ужурулу.

18 чүүл. Чурттакчы чонун ижер суунга болгаш ижер суг хандыр-агаарына санитар-эпидемиология талазы-биле негелделер

1. Ижер суг эпидемиология болгаш радиация талазы-биле айыл чок, химиктиг составын талазы-биле хора чок болгаш организмге чаагай чыттыг, амданыг шынарыг болур ужурулу.

2. Чурттакчы чонун ижер суунун төпчүткен, төпчүлпээ, бакыннарнын хуваалдыг, аныг тускай системаларын база ижер суг хандыр-агаарын системаларын транспорт аймаа-биле харылап турар хуу сайгарлыкчылар болгаш юридикти эргелди албан черлери айткан системаларда ижер сугун шынарын негелдеге дүүшкенин хандыр ужурулу.

3. Хоорайларын база кээз суурларын чурттакчы физиологтуг болгаш амдырал-хандыр-агаарын негелделерин хандыр-агаарына четчир саныг кылдыр ижер суг-биле баштай-ла хандыртынар ужурулу.

19 чүүл. Бүдүрүлгенин баын-балгаларын ажил-агаар зоналарын, чурттаалганын база өске-даа оран-саваларын атмосфера агаарына санитар-эпидемиология талазы-биле негелделер

1. Хоорайларда болгаш кээз суурларда, үлетпүр организационаларын девискээринде, а ол ышкаш бүдүрүлгенин баын-балгаларын ажилчын зоналарында, улус чурттаар баыннарда болгаш өске-даа оран-саваларда (моон ийн кижини доктаамаал азы түр турар черлеринде дээн) атмосфера агаары кижиге хоралыг салдар чедирбес ужурулу.

2. Хоорайларда база кээз суурларда, үлетпүр организационаларын девискээринде кижини доктаамаал азы түр туруп турар черлеринде агаарын, оон иштінде агаарда химиктиг, биологтуг бүдүмелдерин болгаш микроорганизмдерин чөлпээрээ оон хой мөөнөдип чыгланганын (денелин) айыл чок болгаш (азы) хора чок чорунун үнелел барындазын санитария талазы-биле дүрүмнерге езугаар доктаадыр.

3. Агаарге химиктиг, биологтуг бүдүмелдерин база микроорганизмдерин үндүр ооктарнын чөлпээрээ эн индык нормативтерин, санитария талазы-биле камгалалдыг зоналарын төлөвилелерин айткан нормативтер болгаш төлөвилелер санитария талазы-биле дүрүмнерге таарышынын дугайында санитар-эпидемиология талазы-биле түннел барда бадылаар. 4. Тыва Республиканын Чаза, тус черин бот-эргелел органны, хамаатылар, хуу сайгарлыкчылар, юридикти эргелди албан черлери боттарынын бүрүн эргелери-биле дүүштүр хоорайларда болгаш кээз суурларда атмосфера агаарын, кижини доктаамаал азы доктаамаал эвес-даа турар черлеринде агаарнын хирледин болдурбас болгаш кудуулар, хоорайларда база кээз суурларда атмосфера агаарын, кижини доктаамаал азы тур-даа туруп турар черлеринде агаарын санитария талазы-биле дүрүмнерге дүүшкенин хандыр хемчеглерин алыр ужурулу.

20 чүүл. Хөзүнге, хоорайларын болгаш кээз суурларын, үлетпүр шөлдөрин девискээрин ажаап хайгаарына санитар-эпидемиология талазы-биле негелделер 1. Хоорайларын болгаш кээз суурларын база кээз ажил-агыгын ажыглал черлеринин хөзүндө кижини каданынга хоралыг боол болур химиктиг болгаш биологтуг бүдүмелдерин, биологтуг база микроорганизмдерин организмдерин ба турары, а ол ышкаш радиациялыг байдалды денелин санитария талазы-биле дүрүмнерин доктаадып айтканын, мөөнөдип чыгырын оон чөлпээрээ эн индык хемчээлинден (денелинден) ашпас ужурулу.

2. Хоорайларын болгаш кээз суурларын, үлетпүр зоналарын девискээрлерин ажаала хайгааралы санитария талазы-биле дүрүмнерге дүгжүр болур ужурулу. Хоорайларын болгаш кээз суурларын девискээринден ажаап хайгаарарын чурумун база негелделерин айткан бо чурум болгаш негелделер санитария талазы-биле дүрүмнерге дүгжүр дугайында санитар-эпидемиология талазы-биле түннелдер барда тус черин бот-эргелел органны доктаадыр.

21 чүүл. Бүдүрүлгенин болгаш ажыглап каапкан чүүлдерин артынчыларын чып болеринге, ажыглаарына, хора чок болууларына, ийн-бээр дамы-лаарына, кадагалап шыгжаарына база хөмеринге санитар-эпидемиология талазы-биле негелделер

1. Бүдүрүлгенин болгаш ажыглап каапкан чүүлдерин артынчыларын чурттакчы чонун каддыкшылыга, амдырал-чурттаарын хураңгеленин айыл чок болур ужурулу кылдыр санитариянын нормалары-биле база Россия Федерациянын болгаш Тыва Республиканын өске-даа хойлу-дүрүм актылары-биле дүүштүр чорудар ужурулу негелделер база аргалар езугаар чып болер, ажыглаар, хора чок болуулар, ийн-бээр дамылаар, шыгжап кадагалаар болгаш хөмер.

2. Бүдүрүлгенин болгаш ажыглап каапкан чүүлдерин артынчыларын чып болеринге ажыглаарын хора чок болууларынын, ийн-бээр дамылаарын шыгжап кадагалаарын база хөмеринин чурумун, негелделерин болгаш аргаларын санитария талазы-биле дүрүмнерге айткан бо чурумун негелделерин болгаш аргаларын дүүшкенин дугайында санитар-эпидемиология талазы-биле түннел барда тус черин бот-эргелел органны доктаадыр.

3. Бүдүрүлгенин болгаш ажыглап каапкан чүүлдерин артынчыларын төпчүткен чурум-биле ажыглаарын хора чок болуулары, шыгжап төпчүткен чурум-биле ажыглаарын хора чок болууларынын, шыгжап кадагалаарын база хөмеринин черлеринге радиация талазы-биле контролду тургузар ужурулу.

Радиация контролун кылып турда, радиациянын байдалы санитария талазы-биле дүрүмнерин база ажил-агаар каапкан чүүлдерин хандыр талазы-биле Россия Федерациянын хойлу-жуудулганы-биле дүүштүр ажыглаар, хора чок болуулар, кадагалап шыгжаар болгаш хөмер ужурулу.

22 чүүл. Чурттаалга бакыннарга санитар-эпидемиология талазы-биле негелделер

1. Чурттаалга бакыннардын оон хуузазында хамаарылга чокка, анаа чурттаарын айыл чок болгаш хора чок чорун хандыр сорулга-биле шолуун, планнашкыннын, чырыннын, хүн радиациязы-биле херелдеринин иштінде агаарын микроклиматын агаар солчулгалынын, дааш-шимээнин, сирленээшкенин, ионизаатар болгаш ионизаастав херелдерин денелин санитариянын дүрүмнерге дүүшкен болур ужурулу.

2. Тус черин бот-эргелел органны, юридикти эргелел албан черлери, хуу сайгарлыкчылар доктаамаал азы тур-даа чурттаар кылдыр киж чурттаас бакын-

балгалтарын хамаатыларга бербези дег, санитария талазы-биле дүрүмнерге таарышпас бакын-балгалтарга улусту кирип, чурттапас ужурулу.

23 чүүл. Бүдүрүлгенин, хой-нитинин оран-саваларын бакын-балгалтарын, тудугларын, дерилгелерин болгаш транспортун ажыглаарына санитар-эпидемиология талазы-биле негелделер

1. Бүдүрүлгенин, хой-нитинин оран-саваларын, бакын-балгалтарын, тудугларын, дерилгелерин болгаш транспортун ажыглаарда, санитария талазы-биле дүрүмнер база Россия Федерациянын болгаш Тыва Республиканын өске-даа нормативтик хойлу-дүрүм актылары-биле дүүштүр санитар-эпидемиология талазы-биле (профилактикттиг) хемчеглерин хандыр база кижиге куш-ажылдын, амдыралдын болгаш дыштанылганын айыл чок чорун хандыр ужурулу.

2. Бир эвес айткан ажил-чорудулганы боттандырып, ажыларын болгаш ачы-дузаларын чедирип турда, санитариянын дүрүмнерин үрөп турар таварылгада, хуу сайгарлыкчылар болгаш юридикти эргелди албан черлери бодунун ажил-чорудулганын азы чамдык шектерин, унастоктарын ажылын, бакын-балгалтарын, тудугларын, дерилгелерин, транспортун ажыглаарын, ажилдын чамдык хевирлерин кылырын база ачы-дуза чедирерин түр соксадыр азы шуут соксадыр ужурулу.

24 чүүл. Куш-ажылдын байдаларына санитар-эпидемиология талазы-биле негелделер

1. Куш-ажылдын байдалы, ажыларда салдар болгаш куш-ажылыг чорудулга кижиге хоралыг салдар чедирбес болур ужурулу. Куш-ажылыг кижиге айыл чок болурунун байдалдарын хандыр-агаарын негелделерин санитариянын дүрүмнеринде болгаш Россия Федерациянын база Тыва Республиканын нормативтик өске-даа хойлу-дүрүм актылары-биле тургузар.

2. Хуу сайгарлыкчылар болгаш юридикти эргелди албан черлери куш-ажылдын байдалы-биле холбаашкан кемээшкенин, профессия айы-биле аарыларын, халдавырлыг аарыларын база анаа-да аарыларын (хорананышкыннарнын) баш уур болдурбас сорулга-биле кижиге куш-ажылдын хора чок чорун хандыр база санитариянын дүрүмнерин болгаш бүдүрүлге чорудулгаларына база техниктиг дерилгелерге ажылаар черлери организационаларга амдыралчыларнын камгаланынын коллективтик база хуула-даа херекселдеринге, куш-ажылдын, дыштанылганын езу-чурумуна, амдырал-хандыр-агаарына Россия Федерациязы биле Тыва Республиканын нормативтик өске-даа эрге-хойлу актыларына негелделер күүседир талазы-биле санитария талазы-биле болгаш эпидемиология уду (профилактикттиг) хемчеглерин боттандыр хулаңгелди.

25 чүүл. Биологтуг бүдүмелдер-биле биологтуг база микробиологтуг организмдер-биле болгаш оларнын токсинеринге ажылаарын байдалдарына санитар-эпидемиологтуг негелделер

1. Биологтуг бүдүмелдер-биле, биологтуг болгаш микробиологтуг организмдер-биле база оларнын токсинеринге ажылаарын байдалдары оон иштінде генетиктиг инженерия талазы-биле болгаш халдавырлыг аарыларын өөсүүдүкчүлери-биле ажылын байдалдары кижиге хоралыг салдар чедирбес болур ужурулу.

2. Бо чүүлдүн 1-ги пунктуунда айткан ажылардын байдалын айыл чок чорун хандыр-агаарын негелделерин санитариянын дүрүмнеринде болгаш Россия Федерациянын база Тыва Республиканын нормативтик өске-даа хойлу-дүрүм актылары-биле доктаадыр.

3. Биологтуг бүдүмелдер-биле, биологтуг болгаш микробиологтуг организмдер-биле оларнын токсинеринге дүгжүр турар дугайында санитар-эпидемиология талазы-биле түннелдер бар турда чөлпээрээ.

26 чүүл. Кижиге салдар чедирер физиктиг факторларын үнер достери-биле ажылаарын байдалдарына санитар-эпидемиология талазы-биле негелделер 1. Кижиге салдар чедирерин физиктиг факторларын дааш-шимээнин, сирлээшкенин, ультра-үндүр, инфраүндүр салдарларын, чылыгын, ионизаастав болгаш ионизаастав база өске-даа херелденешкенин үнер достери болуп турар машиналар-биле, механизмдер, тургузулар, тургузушкуннар, аппарат-биле ажылаарын байдалы кижиге хоралыг салдар чедирбес болур ужурулу.

2. Физиктиг факторларын үнер достери-биле ажылаын байдалын кижиге салдарын айыл чок болгаш (азы) хора чогууну, оон иштінде ол салдарын болуп болуру эн кудуку денелин каддыг болурун санитария талазы-биле дүрүмнер доктаадыр.

3. Машиналарын, механизмдерин, тургузуларын тургузушкунунарын болгаш аппараттарын, а ол ышкаш бо чүүлдүн 1-ги пунктуунда айткан, физиктиг факторларын кижиге салдарын үнер дөзү болуп турар радиоактивтик бүдүмелдерин, материалдарын болгаш артынчыларын бүдүрерин; ажылаарын (херглээр) ийн-бээр дамылаарын, кадагалап-шыгжаарын болгаш хөмерин кижиге салдарыг физиктиг факторларын үнер достери-биле ажылаын негелделерин санитария талазы-биле дүрүмнерге дүгжүрүндү дугайында санитар-эпидемиология талазы-биле түннелдер бар турда чөлпээрээ.

4. Чурттаакчы чонун радиациядан камгалаарын хандыр база ионизаатар херелденешкенин үнер достери-биле ажыларын айыл чок чорунун талазы-биле үнүп келер хамаарыларын Россия Федерациянын хойлу-жуудулганы-биле доктаадыр.

27 чүүл. Кижизидилгенин болгаш өөредилгенин байдалдарына санитар-эпидемиология талазы-биле негелделер

1. Школа назын четпээнерин болгаш өөредилгенин өске-даа албан черлеринге оларнын организационалар-хойлу хевирлеринден ылгал чокка, өөрин болгаш кижизиттинин турарларын аарылардан баш бурунгаар камгалаар, каддыкшылыг хевээр быжыр артырар база быжылаар, оон иштінде оларнын хемчеглерин, дыштанылганын организационалар талазы-биле хемчеглер боттаган болгаш санитария талазы-биле хойлу-жуудулганын негелделери күүсеттиген турар ужурулу.

2. Кижизидилгенин болгаш өөредилгенин программалыг, методикалык база езу-чурумун, техниктиг, аудио-визуалдыг болгаш өөредилгенин база кижизидилгенин өске-даа херекселдерин, өөредилгенин мөөбелин, а ол ышкаш өөредилге номнарын база парлап үндүрген өске-даа продукцияны санитариянын дүрүмнеринге оларнын дүүшкенин дугайында санитар-эпидемиология талазы-биле түннелдер бар турда ажылаар кылдыр чөлпээрээ.

IV ЭГЕ. САНИТАРИЯ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ БОЛГАШ ЭПИДЕМИЯГ УДУР (ПРОФИЛАКТИГ) ХЕМЧЕГЛЕР

28 чүүл. Санитария талазы-биле болгаш эпидемияга уду (профилактикттиг) хемчеглерин организационалар база чорудаары

1. Халдавырлыг аарыларын база халдавырлыг эвес массалыг аарыларын (хорананышкыннарнын) тыттып келирин болгаш тарап неперээрин баш уур болдурбас сорулга-биле санитариянын дүрүмнерин өске-даа хойлу-дүрүм актылары-биле көрдүнгөн, санитар-эпидемиология талазы-биле (профилактикттиг) хемчеглерин, оон иштінде Тыва Республиканын девискээринге Санитария талазы-биле камгалалды боттандырар, кызгаарлар хемчеглерин алыр (карантинин тургузар), бүдүрүлге контролун, халдавырлыг аарылардан араарнарга хамаарыштыр хемчеглерин ач чорудаар, медицина талазы-биле шинчишкенин камгалалды сиркитишкенин, хамаатыларын аргыштар талазы-биле кижизидилгенин болгаш өөредилгенин эртирери-биле хемчеглерин өй-шаанда база бүрүн долду хемчээл-биле чорудар ужурулу.

2. Санитария талазы-биле болгаш эпидемияга уду (профилактикттиг) хемчеглерин, чурттаакчы чонун

санитар-эпидемиология талазы-биле менди-чаагай чорун хандырарын тускай сорулгалыг ажылап кылып турар девискээр программаларына кириер ужурулу.

3. Санитария талазы-биле болгаш эпидемияга уду (профилактикттиг) хемчеглерин боттарынын кылып турар ажил-чорудулганы-биле дүүштүр хамаатылар, хуу сайгарлыкчылар болгаш юридикти эргелди албан черлери ияап-ла албан чорудаар.

29 чүүл. Тыва Республиканын девискээринин санитария талазы-биле камгалалы

1. Тыва Республиканын девискээринин санитария талазы-биле камгалалы Тыва Республиканын девискээринге чурттакчы чонун каддыкшылыгы айылдыг болур халдавырлыг аарыларын кирип эккээрин болгаш Тыва Республиканын девискээринге оон тарап неперээрин баш бурунгаар болдурбазынча, а ол ышкаш кижиге айылдыг болуп турар бараанарын, аш-чемнин чиг эдин болгаш аш-чем продукциянын, химиктиг, биологтуг болгаш радиоактивтик бүдүмелдерин, артынчыларын база өске-даа чүктерин (моон ийн айылдыг чүктөр болгаш барааннар дээн) Тыва Республиканын девискээринге кири сөөртүрүп болдурбазынча уланган.

2. Тыва Республиканын девискээринин санитария талазы-биле камгалалы-биле хемчеглер чорударын негээр, халдавырлыг аарыларын сан-даназын күрүненин санитар-эпидемиология талазы-биле күрүнө хайгааралын боттандыр кылдыр төлөөлгөн, күүсекчи эрге-чагырганын федералдыг органы тодаралп айтыр.

3. Россия Федерациянын хойлу-дүрүм-биле Тыва Республиканын девискээринге кири сөөртүрүп корулган айылдыг чүктөр болгаш бараанарын, а ол ышкаш оларга хамаарыштыр санитар-карантин контролун кылып турда, оларны Тыва Республиканын девискээринге кири сөөртүрүп эккээри халдавырлыг

(Тончүзү. Эгеги 2-ги, 3-кү арынысрада).

Чазаанын доктаалы-биле азы тус черин бот-башка-рылга органынын айтышкынын биле ажилдакчыларнын медицина шинчилгелерин эрттирери-биле немелде көргүзүлгүлөрү айтып кирип болур.

3. Хуу сайгарлыкчылар болгаш юридиктиг эргелиг албан черлери ажилдакчылар медицина шинчилгелери өй-шаанда эрттеринге эргежок чугула байдалдарны тургузар хүлээлгелиг.

4. Медицина шинчилгелерин эрттиреринден ойталаар ажилдакчыларны ажилга кирибес.

5. Медицина шинчилгелерин эртен дугайында санмедицины эмнелге-профилактика организациялары, кадык камгалалынын күрүне болгаш муниципалитет системалары, а ол ышкаш Россия Федерациязынын күрүненин санитар-эпидемиология албанынын органы болгаш албан черлери медицина талазы-биле хууда дептержигешке база учета кирип бижири.

6. Медицианын ыяал-ла шинчилгезин чорударынын, учет болгаш отчет кылырынын база ажилдакчыларга медицинанын хууда дептержигежин бээринин чурумун кадык камгалалынын талазы-биле күөскөч эрге-чагырганын федералдык органы доктаадыр.

34 чүүл. Профилактиктиг сыкыртышкыннар
Профилактиктиг сыкыртышкыннар халдавырлыг аарыгларнын тыптары болгаш неперел тараарын болдурбазы-биле Россия Федерациязынын хоойлужу-дугазы-биле дүүштүр кылыр.

35 чүүл. Арыг-шевер талазы-биле кижизидилге болгаш өөредилге

1. Хамаатыларны арыг-шеверге кижизидери болгаш өөредилге албан болур, санитария талазы-биле оларнын культуразын бедиринче, аарыгларнын баш учур болдурбазыне болгаш амьдаралдын кадык-чагай омур-хевиринин дугайында билгилерин непередеринче угландар.

2. Хамаатыларнын арыг-шевер кижизидилгезин болгаш өөредилгезин:

школа назын четпезинеринге база өөредилгенин өске-даа черлеринге кижизидилге болгаш өөредилге үезинде;

ажылдакчыларны белеткеп, катап өске азы белеткеп база мергешилин бедилеп турар үеде өөредилге про-грамманын арыг-шевер талазы-биле билгилер дугайында кезекти киринерин аргазы-биле;

ажыл-чорудулгазы бүдүрүлгө-биле, аш-чем продуктуларын болгаш ижер сугну ажаал шыгжаары, ынай-бээр дамылаары база салып-сайгары-биле, уруг-ларын кижизидери болгаш өөредилге-биле, чурттакчы чонуну коммунал база амьдарал-хандыргалгазы-биле холбашкан организацияларнын албан-дужаалдыг кижилерин болгаш ажилдакчыларнын арыг-шеверге профессия эзугаар белеткеп база аттестастап турда, чору-дур.

У ЭГЕ, ЧУРТТАКЧЫ ЧОНУН САНИТАР-ЭПИДЕМИОЛОГИЯ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ МЕНДИ-ЧАГАЙ БОЛУРУН ХАНДЫРАРЫН КҮРҮНЕНДЕН ТААРЫШ-ТЫРАРЫ

36 чүүл. Санитар-эпидемиологиянын күрүнеде таарыштары, санитариянын дүрүмнерин ажилдап кылыры, санитариянын дүрүмнерин бэдмалары болгаш күштүг болдуруу эгелээр

1. Санитариянын дүрүмнерин санитар-эпидемиоло-гугу хайгааралдык боттандырыр ужурут бүрүн эргелиг төлөөлөкчү федералдык орган база амьдырал-чурттаарынын хүрээлелинин факторларын болгаш кижинин ажил-чорудулгазынын байдалдарын санитар-эпидемио-логия талазы-биле нормалары эргежок чугулазын доктаатканы-биле холбаштыр Россия Федерациязынын күрүненин санитар-эпидемиология албанынын өске-даа органы болгаш албан черлери ажилдап кылыр.

2. Республиканын санитария талазы-биле дүрүмнерин Тыва Республиканын хоойлузу-биле доктааткан чурум-биле бүртүкээр болгаш албан езузу-биле парлаар ужурут.

3. Санитария талазы-биле дүрүмнерин сагыры хамаатыларга, хуу сайгарлыкчыларга болгаш юридиктиг эргелиг албан черлеринге ыяал-ла албан болур.

4. Чурттакчы чонуну санитар-эпидемиология талазы-биле менди-чагай болурун хандыраарынын айтыр-ларынга хамааржыр эрге-хоойлунун нормативтиг актылары, айткан айтырлар талазы-биле күөскөч эрге-чагырганын федералдык органынын, Тыва Республиканын Чазаанын, тус черин бот-эргелел органынын, юридиктиг эргелиг албан черлеринин шийтирилери, күрүне стандарттары, тудугуну норма-лары болгаш дүрүмнери, күш-ажыт камгалалынын дүрүмнери, ветеринариянын болгаш фитосанитария-нын дүрүмнери санитариянын дүрүмнеринге черүшек эвес болур ужурут.

37 чүүл. Ажил-чорудулганын (ажылдарнын, ачы-дузаларнын) кижиге айылдыг болгу дег чамдык хевирлерин чөпшээрээринин онзагай чүүлдер

1. Ажил-чорудулганын (ажылдарнын, ачы-дузалар-нын) кижиге айылдыг болгу дег чамдык хевирлерин Россия Федерациязынын хоойлужулгазы-биле дүүштүр лицензиялаар.

2. Лицензия бээринин дугайында шийтирери хүлээп аларында ыяал-ла албан негелде болза, лицензияны дилеп ал турар кижиге ажил-чорудулганын (ажылдар-нын, ачы-дузаларнын) дараазында хевирлеринин;

Аш-чеминин чиг ээни болза аш-чем продуктуларын, оон иштинде этил спирттин, арага аймаан, ижер сугну болгаш таакпы кылгыларын, а ол ышкаш эм-таң, дезинфекциялаар, дезинсекциялаар болгаш дератизас-таар чүүлдерин, медицинанын иммунология дүрүм-нерин, арыг-шеверинин болгаш санитариянын херек-селдерин, парфюмерия-косметика продукциязын, амьдыралга ажилгаар химияны бүдүрери база салып-саарыны;

медицина, эм-тан болгаш коммунал ачы-дузаларнын чедирери, өөредилге ажил-чорудулгазы, халдавырлыг аарыгларнын өскүдүкчүлгенин удуз хемчег алары, радиоактивтиг бүдүмелдер-биле база материалдак-биле ажилдаары, а ол ышкаш инженер болгаш транспорт инфраструктуранын системаларын, оон иштинде ижер суг хандырылганын төлчүктен системанын база сугну аксил чыарынын системалары хоорай-ларын болгаш көдээ суурларын ажилгаары;

бүдүрүлгелеринин кижиге айылдыг болгу дег объектилерин төлөвилээр, тудары, ажилгаары, түр соксадыры болгаш ажиллап турар, дүжүрүп кааптары; бүдүрүлгенин болгаш херегелдин артынчыларын чыып бөлери, ажилгаары, хөра чок болдулары, ынай-бээр дамылаары, ажаал шыгжаары база хөмери кижиге айылдыг болуу санитариянын дүрүм-неринге кайы хире дүүшкенин дугайында санитар-эпидемиология талазы-биле түннелди кириери болур.

38 чүүл. Продукциянын, ажилдарнын болгаш ачы-дузаларнын кижиге айылдыг болуу чамдык хевирлерин сертифицикаарынын онзагай чүүлдер

кижиге айылдыг бооп болур чамдык хевирлеринин санитариянын дүрүмнеринге ындаг продукциянын, ажилдарнын болгаш ачы-дузаларнын дүүшкенин дугайында санитар-эпидемиология талазы-биле түннел бар турда, Россия Федерациязынын хоойлужулгазы-биле дүүштүр сертификазын.

39 чүүл. Санитар-эпидемиологугу экспертизалар, истетелгелер, хыналдалар, шинчилелдер, шенелделер база үнелээшкыннерин токсикология, арыг-шевер талазы-биле болгаш өске-даа хевирлери

1. Санитар-эпидемиологугу экспертизалар, истетел-гелер, хыналдалар, шинчилелдер, шенелделер база үнелээшкыннерин токсикология, арыг-шевер талазы-биле болгаш өске-даа хевирлеринин кандызын Тыва Республиканын күрүненин санитар-эпидемиологугу ал-банынын албан черлери, доктааткан чурум-биле төлө-лөктөн организациялар, эксперттер хемчээлери күө-седиринин бадылаттыг аргаларын, методикаларын база хемчээлдерин чөпшөк-херекселдеринин хевир-лери ажилгап тургаш;

амьдырал-чурттаарынын хүрээлелинин факторлар-нын кижиге хоралыг салдарын тодардыр болгаш бол-дурбас;

халдавырлыг аарыгларнын, халдавырлыг эвес масса-лыг аарыгларнын (хораннанышкыннарнын) тыптыры-нын болгаш тарап-неперээрзин чылдагаанын ты-вар;

санитариянын дүрүмнеринге бо Хоойлунун 11, 12, 14—27, 37 база 38 чүүлдеринге көрдүгүн төлөвилел документациязынын, ажил-агай болгаш өске-даа ажил-чорудулганын объектилеринин, продукциянын, ажил-дарнын база ачы-дузаларнын дүүшкенин (дүүшпезин) тодардыр;

2. Күрүненин кол санитар эмчилеринин доктааткан чурум-биле бижип кылганы санитар-эпидемиология экспертизаларынын, истетелеринин, хыналдалары-нын, шинчилелдеринин, шенелделеринин, токсико-логия, арыг-шевер талазы-биле болгаш өске-даа хевир-леринин кандызын үнелер көргөннин түннелдеринге үндөйлөш, санитар-эпидемиология талазы-биле түн-нелдерин бээр.

3. Санитар-эпидемиология талазы-биле эксперттер-ни, истетелерин, хыналдаларын, шинчилелдерин, шенелделерин болгаш токсиктиг, арыг-шевер талазы-биле база өске-даа хевирлеринин кандызын хынал көөрүнүн чурумун санитар-эпидемиология талазы-биле хайгааралды боттандыра кылдыр күөскөч эрге-чагырганын бүрүн эргелиг төлөөлөктөн федералдык органы доктаадыр.

4. Тыва Республиканын күрүненин санитар-эпиде-миология албанынын албан черлери, санитар-эпиде-миология талазы-биле экспертизалары, истетелерин, хыналдаларын, шинчилелдерин, шенелделерин болгаш токсиктиг, арыг-шевер талазы-биле өске-даа хевирлер-инин кандызын хынал көөрүп турар доктааткан чурум-биле төлөөлөктөн организациялар база эксперттер Россия Федерациязынын хоойлужулгазы-биле дүүштүр оларнын шынары болгаш шын чөптү дээш харыссалгалыг болур.

40 чүүл. Бүдүмелдерин болгаш продукциянын күрүне-нин бүртүкээр

1. Күрүне; бүдүрүлгеге бир-ле дугаарында шингээлип ап турар болгаш мурунда ажиллавааны химиктиг, биологугу бүдүмелдерин база оларга үндөйлөш, белеткеп кы-лып турар кижиге айылдыг бооп турар эмерини (моон ынай бүдүмелдер дээр);

продукциянын кижиге айылдыг болуу чамдык хевирлерин, оон иштинде Тыва Республиканын девис-кээринге бир-ле дугаарында сөөртүп эккеп турар аш-чем продуктуларын бүртүкээр ужурут.

2. Бо чүүлүн 1-ги пунктунда айткан бүдүмелдер-ни болгаш продукциянын чамдык хевирлерин; амьдырал-чурттаарынын хүрээлелин айылдыг бүдүмелдеринин база продукциянын чамдык хевирлер-инин кандызынын үнелелине;

амьдырал-чурттаарынын хүрээлелинде бүдүмелдер-нин, продукциянын чамдык кол кезектеринин арыг-шеверинин болгаш кайы хире бар болуп турарын өске-даа нормативтерин тодардырырга, кижиге болгаш амьдырал-чурттаарынын хүрээлелин-ге оларнын хоралыг салдарын болдурбазы-биле камгалал хемчеглерин, оон иштинде бүдүмелдерин база продукциянын чамдык хевирлерин ажитыг ажилгаарынын болгаш уузуктарынын негелделерин ажилдап кылырыга үндөйлөш, күрүне бүртүкээр.

3. Кижиге болгаш амьдырал-чурттаарынын хүрээ-лелине бүдүмелдеринин база продукциянын чамдык хевирлеринин айымынын кайы хирезин хынал көөрүн, амьдырал-чурттаарынын хүрээлелине бүдү-мелдерин болгаш продукциянын чамдык кол кезек-теринин арыг-шевер талазы-биле база кайы хире бар-нын өске-даа нормативтерин, камгалал хемчеглерин ажилдап кылырын доктааткан чурум-биле төлөөлөктөн организациялар боттандыра.

4. Бо чүүлүн 1-ги пунктунда айткан бүдүмел-дерин болгаш продукциянын чамдык хевирлерин Россия Федерациязынын Чазаанын доктаатканы чурум езугаар күөскөч эрге-чагырганын анаа бүрүн эргелиг кылдыр төлөөлөктөн федералдык органы күрүне бүртүкээр.

41 чүүл. Күрүненин санитар-эпидемиология талазы-биле хайгааралы

1. Күрүненин санитар-эпидемиология талазы-биле хайгааралы: санитария талазы-биле хоойлужулганын, санитар-иянын болгаш эпидемиологияга удуз (профилактик-тиг) хемчеглерин, күрүненин санитар-эпидемиология талазы-биле хайгааралды боттандырыр турар албан-дужаалдыг кижилерин бижимел айтышкыннарнын база доктаалдарынын күөседизи дээш контролду;

Россия Федерациязынын Күрүне кызыгаарынын тыва участогун дамчыштыр эрттирилге пунктуларынга санитар-карантин контролун;

санитария талазы-биле хоойлужулганын үрээш-киннерин соксадырып хемчеглери, санитария талазы-биле хоойлужулганын үрээш фактылар дугай-ында бижимел айтышкыннарны бээр болгаш док-таалдарын үндүрери, а ол ышкаш оларны үрээш улусту харыссалгалыг кириери;

санитар-эпидемиология талазы-биле байдалдын кон-тролун;

халдавырлыг аарыгларнын болгаш халдавырлыг эвес массалыг аарыгларнын (хораннанышкыннарнын) тыптырынын база тарап-неперээрзин чылдагаанын болгаш кандыг болур байдалдарын тып тодар-дырынче угланган санитар-эпидемиологугу истетге хыналдаларын чорударын; санитария талазы-биле болгаш эпидемиологияга удуз (профилактиктиг) хемчеглерин чорудар дугайында саналдарын ажилдап кылырын;

чурттакчы чонуну санитар-эпидемиология талазы-

биле менди-чагай болурун хандыраары-биле федерал-дык деңгелге статистиктиг хайгааралды, амьдырал-чурттаарынын хүрээлелин факторларын хоралыг салдары-биле холбаштыр күрүненин информация-мезээ курлавырларын тургузар сорулга-биле халдавырлыг аарыгларнын, профессия айы-биле аарыгларнын, хал-давырлыг эвес массалыг аарыгларнын күрүне учедун кириштирир турар.

2. Күрүненин санитар-эпидемиология хайгааралын Россия Федерациязынын база Тыва Республиканын күрүненин санитар-эпидемиология албанынын албан черлери (албан-дужаалдыг кижилери) боттандыра.

42 чүүл. Социал-арыг-шевер хайгааралы

1. Чурттакчы чонуну кадынын база амьдырал-чурт-таарынын хүрээлелин өскерилгелерин болгаш кан-дыг болурун хынал көөрү, тып тодардыры-биле, амь-дырал-чурттаарынын хүрээлелин факторларын кижиге хоралыг салдарын тодардыры болгаш чайла-дыр-биле социал-арыг-шевер хайгааралын тургузар.

2. Социал-арыг-шевер хайгааралын девискээр ден-елинге, хоорайларга болгаш көдээ суурларга Тыва Рес-публиканын күрүненин санитар-эпидемиологугу албанынын албан черлери Тыва Республиканын күөскөч эрге-чагырга органы-биле, кожуунар, хоорай-лар, сумалар чыгаргалары-биле кады чорудар.

3. Социал-арыг-шевер талазы-биле хайгааралды чору-дурнын чурумун Россия Федерациязынын Чазаа док-таадыр.

VI ЭГЕ, ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН КҮРҮНЕНИН САНИТАР-ЭПИДЕМИЯ АЛБАНЫ

43 чүүл. Тыва Республиканын күрүненин санитар-эпидемиология албанынын системанын организациязынын болгаш ажил-чорудулганын кол-кол принциптери

1. Тыва Республиканын күрүненин санитар-эпиде-миология системасы Россия Федерациязынын күрүне-нин санитар-эпидемиология хайгааралын боттанды-рып турар албан черлеринин федералдыг чангыс айт-толчүктөн системасында бактап кирип турар.

2. Тыва Республиканын күрүненин санитар-эпиде-миология албанынын системасы:

Тыва Республикада күрүненин санитар-эпидемио-логия хайгааралын боттандыры-биле Россия Феде-рациязынын хоойлужулгазы-биле доктааткан чурум езугаар тургускан, күрсанэпидхайгааралдын хоорайлар болгаш кожуунар төптөрүн кириштирип турар.

3. Тыва Республиканын күрүненин санитар-эпиде-миология албанынын системанын ажил-чорудул-ганын Тыва Республиканын күрүненин Кол санитар эмчизи, а ол ышкаш Кызыл хоорайда болгаш Тыва Республиканын кожуунарында күрүненин кол санит-ар эмчилери организациястаар.

4. Күрүненин кол санитар эмчилери күрүненин санитар-эпидемиология талазы-биле хайгааралын бот-тандырып турар күрүненин санитар-эпидемиология албанынын чогуур албан черлеринин удуруткучулары болуп турар.

5. Күрүненин санитар-эпидемиология талазы-биле хайгааралын боттандырып турар, Тыва Республиканын күрүненин санитар-эпидемиология албанынын алаанда турар албан черлери Тыва Республиканын күрүненин Кол санитар эмчизинге чыгыртып ажилдаар.

6. Тыва Республиканын күрүненин санитар-эпиде-миология салбырынын тургузууну, оон сорулгаларын, хүлээлгелерин, оон ажил-чорудулганын боттанды-рарынын чурумун, айткан албан-ажылдын органын-рынын болгаш албан черлеринин удуруткучуларын томулаарынын чурумун Россия Федерациязынын Ча-заанын баддалааны, Россия Федерациязынын күрүне-нин санитар-эпидемиология албанынын дугайында Саазыр-биле доктаадыр.

44 чүүл. Тыва Республиканын күрүненин санитар-эпидемиология албанын ашалаандары

Тыва Республиканын күрүненин санитар-эпидемио-логия албанын:

Федералдык акша-хөреңгилеринин; Тыва Республиканын бюджетинден, а ол ышкаш муниципалитет тургузуларындын бюджеттеринден кирип турар акша-хөреңгилеринин; медицинанын ыяал-ла кылдыра база социал камга-лалганын фондуларын акша-хөреңгилеринин; хамаатылар-биле, хуу сайгарлыкчылар болгаш юри-диктиг эргелиг албан черлери-биле Тыва Республи-канын күрүненин санитар-эпидемиология албанынын албан черлеринин кезээрлер езугаар кылган ажилдары база чедирген ачы-дузалары дээш кирер акша-хөрең-гилеринин;

Тыва Республиканын күрүненин санитар-эпидемио-логия албанынын санитария талазы-биле болгаш эпиде-миологияга удуз (профилактиктиг) хемчеглерин эртти-ринге немей үндүргөн чарыгдаларын дедир эгидери-биле хамаатылардан, хуу сайгарлыкчылардан болгаш юридиктиг эргелиг албан черлеринден алган акша-хөреңгилеринин;

хамаатыларын болгаш юридиктиг эргелиг албан чер-леринин эки тура дадывырларын база өргүлдерин; Россия Федерациязынын база Тыва Республиканын хоойлузу-биле акша кирер хоруван өске-даа достер-нин күсели-биле акшаландары.

45 чүүл. Тыва Республиканын күрүненин санитар-эпидемиология албанынын албан черлеринин эт-хөреңгилерин болгаш чер участоктарын ажилгаар эргези.

1. Тыва Республиканын санитар-эпидемиология албан черлеринин оларга онаган даалгаларын күөседир-биле ажилдап турары, оран-савалар, бажы-балгатар, тудуглар, дерилгелер, транспорт аймаа база өске-даа эт-хөреңги федералдык өчүгө хамааржыр турар болгаш Россия Федерациязынын хоойлузу-биле доктааткан чурум езугаар ажил-агайын эргелеп-жаргар азы оперативтиг эргелдери эргезинге ажилгаар кылдыр айткан албан черлеринге дамчыдып бээр.

2. Тыва Республиканын күрүненин санитар-эпидеми-ология албанынын албан черлеринин бажы-балгатары болгаш тудуглары туруп турар чер участоктарын Россия Федерациязынын хоойлужулгазы-биле доктааткан чурум езугаар доктаамал ажилгаар кылдыр оларга халаска бээр.

46 чүүл. Күрүненин санитар-эпидемиология хайга-аралын боттандырып турар албан-дужаалдыг кижилер-нин эргелери, хүлээлгелери болгаш харыссалгалы

Күрүненин санитар-эпидемиология хайгааралын боттандырып турар албан-дужаалдыг кижилерин эргелери, хүлээлгелери болгаш харыссалгалы "Россия Федерациязынын чурттакчы чонуну менди-чагай болурун дугайында" Федералдык хоойлу-дүүштүр боттандыра.

VII ЭГЕ, САНИТАРИЯ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ХОЙ-ЛУЖУДУЛГАНЫН ҮРЭЭНИ ДЭЭШ ХАРЫСАЛГА

47 чүүл. Санитария талазы-биле хоойлужулганын үрээни дээш харысалга

1. Санитария талазы-биле хоойлужулганын үрээни

дээш сагылга-чурум талазы-биле административтиг база кеземче харыссалгалы доктаадыр.

2. Администрация талазы-биле харыссалгалы санит-ариянын хоойлу-дүрүмүнү дараазында үрээшкыннери дээр

1) чурттакчы бажынарнын, бүдүрүлгенин, хөй-ниитинин бажы-балгатарына, тудугларга, дерил-гелерге болгаш транспортка — хамаатыларын сагындар азы ажил төлөврүнүн эң кудуку хемчээлинин бештен он чедир хемчээли-биле торгаар; хуу сайгар-лыкчыларын, албан-дужаалдыг улусту — ажил төлө-врүнүн эң кудуку хемчээлинин ондан чээрби чедир хемчээли-биле база юридиктиг эргелиг албан черлерин — ажил төлөврүнүн эң кудуку хемчээлинин чүстөн ийи чүс чедир хемчээли-биле торгаар;

2) чурттакчы чонуну кеменилгезин организациястаарына Тыва Республиканын девискезинге кир сөөртүп эккеп турар продукцияга, бүдүрүлге-техниктиг ужур-дузалыг продукцияга, кижиге хоралыг бооп болур химиктиг, биологугу бүдүмелдерге болгаш продукция-нын чамдык хевирлеринге, амы-хууда база амьдырал-хандырылганын хергелдеринге барааннарга, аш-чем продуктуларынга, аш-чемге холуур чүүлдерге, аш-чемнин чиг эдинге, а ол ышкаш оларнын-биле холбаалыг материалдарга болгаш кылыгларга, бүдү-рүлгенин чаа технологияларынга санитар-эпидемио-логугу негелделерин үрээрге;

хамаатыларын ажил төлөврүнүн эң кудуку хемчээ-линин он беш чедир хемчээли-биле, хуу сайгар-лыкчыларын, албан-дужаалдыг кижилерин — ажил төлөврүнүн эң кудуку хемчээлинин чээрбиден үжен чедир хемчээли-биле, юридиктиг эргелиг албан черлерин — ажил төлөврүнүн эң кудуку хемчээлинин ийи чүстөн үш чүс чедир хемчээли-биле торгаар;

3) суг объектилеринге, ижер сугга болгаш чурттакчы чонуну ижер суг хандырылганын, хоорайларда болгаш көдээ суурларда, атмосфера агаарынга, кижин доктаамал азы түр када турар черлеринде агаарга, хөзүнгө, хоорайларны көдээ суурларны база үлетпүр шөлдөрүн ажаал хайгаараарынга, бүдүрүлгенин база хергелдин артынчыларын чыып бөлүрүн, ажилгаарынга, хөра чок болдуларынга, ынай-бээр дамылаарынга, шыгжап кадалаарынга болгаш хөмеринге, а ол ышкаш хоорайларны болгаш көдээ суурларны планнаарына база чедир тударына санитар-эпидемио-логиянын негелделерин үрээрге;

хамаатыларын сагындарып ийкеп ажил төлөврүнүн эң кудуку хемчээлинин ондан он беш чедир хемчээли-биле, хуу сайгарлыкчыларын, албан-дужаалдыг кижилерин — ажил төлөврүнүн эң кудуку хемчээлинин чээрбиден үжен чедир хемчээли-биле, юри-диктиг эргелиг албан черлерин — ажил төлөврүнүн эң кудуку хемчээлинин ийи чүстөн үш чүс чедир хемчээли-биле торгаар;

4) күш-ажылдын, кижизидилгенин болгаш өөредилге-нин, кижиге физиктиг факторларын салдарынын үнер дөстери-биле ажилдын, биологугу бүдүмелдер-биле, биологугу болгаш микробиологугу организмер-биле база оларнын токсинерин-биле ажилдын санитар-эпидемиологугу негелделерин үрээрге; хуу сайгарлыкчыларын, албан-дужаалдыг кижилерин сагындар азы ажил төлөврүнүн эң кудуку хемчээ-линин чээрбиден үжен чедир хемчээли-биле, юридик-тиг эргелиг албан черлерин — ажил төлөврүнүн эң кудуку хемчээлинин ийи чүстөн үш чүс чедир хемчээли-биле торгаар;

4) күш-ажылдын, кижизидилгенин болгаш өөредилге-нин, кижиге физиктиг факторларын салдарынын үнер дөстери-биле ажилдын, биологугу бүдүмелдер-биле, биологугу болгаш микробиологугу организмер-биле база оларнын токсинерин-биле ажилдын санитар-эпидемиологугу негелделерин үрээрге; хуу сайгарлыкчыларын, албан-дужаалдыг кижилерин сагындар азы ажил төлөврүнүн эң кудуку хемчээ-линин чээрбиден үжен чедир хемчээли-биле, юридик-тиг эргелиг албан черлерин — ажил төлөврүнүн эң кудуку хемчээлинин ийи чүстөн үш чүс чедир хемчээли-биле торгаар;

5) санитар-эпидемиологугу (профилактиктиг) хемч